

BD-Winterconferentie - 2 maart 2024 - Warmonderhof

Zon – Aarde – Mens

Biodynamische Landbouw als antwoord op de huidige landbouwcrisis

Thema: De Landbouwcursus van Steiner door-ontwikkelen

Het fundament van de biodynamische landbouw is de Landbouwcursus die Steiner 100 jaar geleden heeft vrijgegeven. Hoe actueel is die nog? Wat vraagt verdere ontwikkeling? Wat is er nodig om de biodynamische landbouw verder te laten (door)groeien?

Wat de biodynamische landbouw onderscheidt van de biologische landbouw is dat er aandacht is voor kosmische en geestelijke krachten. Centraal staat dit jaar de spreuk *'Van de zon door de aarde voor de mens – moge de mens zon worden voor de aarde'*. Deze beschrijft een evolutionair pad van de mens als hoeder van de aarde vanuit een bewuste samenwerking met kosmische krachten.

Aan de hand van de negen thema's die op bijeenkomsten van de Collegiale Toetsing worden besproken, verkennen we hoe biodynamische landbouw en voeding toekomstbestendig te maken is.

Doelen bijeenkomst:

- Elkaar **inspireren**, hoop en kracht genereren in turbulente tijden
- De Landbouwcursus **door-ontwikkelen** en toegankelijker maken
- Bekendheid en bereik van de BD-landbouw **vergroten**

Datum: 2 maart 2024 van 9.15 tot 17.00 uur

Locatie: Warmonderhof, Wisentweg 12, 8251 PC Dronten

Programma-overzicht in het kort

Een nadere toelichting over de voordrachten en de workshops vind je onder dit overzicht.

9.15 uur **Inloop en informeel samenzijn**

9.45 uur **Warming up**

10.00 uur **Opening bijeenkomst** (Jan Wieringa, bestuurslid BD-Vereniging) 10.10 uur **Hoe jonge BD-ondernemers anno 2024 de Landbouwcursus ervaren**

Vraaggesprek met twee BD-ondernemers: Guus van Imhoff van Urtica De Vijfprong en Gerlof Pronk van de Naoberhoeve.

10.30 uur **Samenwerken met kosmische krachten en geestelijke wezens, hoe doe je dat?**

Edith Lammerts van Bueren (vrije onderzoeker, voorheen verbonden aan het Louis Bolk Instituut en Wageningen Universiteit als buitengewoon hoogleraar Biologische Plantenveredeling en auteur van de recente publicatie 'Leven met Persephone en de toekomst van de plantenwereld')

11.10 uur **Korte pauze met koffie en thee en opzoeken workshopruimte** (koffie en thee in de hand meenemen)

11.30 uur **1^e ronde workshops gekoppeld aan de negen thema's van Collegiale Toetsing**

13.00 uur **Lunch**

13.45 uur **2^e ronde workshops**

15.15 **Terug naar de zaal**

15.30 **Focus op de toekomst: Uitdagingen voor een toekomstbestendige BD-landbouw in een turbulente wereld met tegenkrachten.**

Interview en interactieve vragenronde met Marieke de Vrij (De Vrije Mare)

16.30 uur **Afsluiting**

16.40 – 17.00 uur **Informeel samenzijn**

Deelnemersbijdrage

Beroepsleden Biodynamische Vereniging: € 25,- (speciaal jubileumtarief) Overige leden

Biodynamische Vereniging: € 40,- (speciaal jubileumtarief) Niet-leden: € 75,-

Studenten en deelnemers aan BD-Jong: € 25,-

Ter dekking van de kosten stellen we een extra bijdrage op prijs.

Aanmelden

Via het aanmeldingsformulier op de website bdvereniging.nl/winterconferenties Reageer snel, want het aantal plaatsen is beperkt.

Uitgebreid programma met toelichting bij de voordrachten en de workshops

9.15 uur Inloop en informeel samenzijn

9.45 uur **Warming up**

10.00 uur **Opening bijeenkomst** (Jan Wieringa, bestuurslid BD-Vereniging)

10.10 uur **Hoe jonge BD-ondernemers anno 2024 de Landbouwcursus ervaren**

Vraaggesprek met 2 BD-ondernemers: Guus van Imhoff van Urtica De Vijfsprong en Gerlof Pronk van de Naoberhoeve.

1. Hoe ben je in contact gekomen met de BD en wat maakt de BD voor jou bijzonder?
2. Welke betekenis heeft Rudolf Steiner en de Landbouwcursus voor jou anno 2024?
3. *Wat betekent de spreuk van de internationale conferentie voor jou in de dagelijkse praktijk?*
4. Hoe kan de landbouwcursus door-ontwikkeld worden naar de uitdagingen van deze tijd en hoe kunnen BD-bedrijven meegenomen worden in de tijd?

10.30 uur **Samenwerken met kosmische krachten en geestelijke wezens, hoe doe je dat?**

Edith Lammerts van Bueren (vrije onderzoeker, voorheen verbonden aan het Louis Bolk Instituut en Wageningen Universiteit als buitengewoon hoogleraar Biologische Plantenveredeling en auteur van de recente publicatie 'Leven met Persephone en de toekomst van de plantenwereld')

11.10 uur **Opzoeken workshopruimte** (inclusief korte pauze met koffie en thee in de hand meenemen)

11.30 uur **1^e ronde workshops gekoppeld aan de 9 thema's van Collegiale Toetsing**

Interne focus: Wat wenst door-ontwikkeld te worden?

Externe focus: Wat is er nodig om de BD-sector te laten groeien?

Workshop 1. Economische veerkracht

'Veerkracht vraagt visie en bewuste keuzes'

Klaas Rodenburg (veehouder boerderijcamping De Rodenburghoeve)

Boerderij Rodenburg is een modern biodynamisch melkveebedrijf, een familiebedrijf dat toekomstbestendig is voor de nieuwe generatie. Er wordt samengewerkt met de natuur, in een gesloten kringloop, en het bedrijf is grotendeels zelfvoorzienend in de eigen energiebehoefte. Geen boerderijwinkel en verwerking van de eigen melk, maar wel een boerderijcamping en agrarisch natuurbeheer. Een 'no nonsens' mentaliteit met Noord-Hollandse humor en rust.

Discussie: Wat is er met betrekking tot grondbeheer, natuurbeheer, financieel, fiscaal en overheidsbeleid nodig voor voldoende veerkracht?

Workshop 2. Samenhang bedrijfsorganisatie

'In de dagelijkse praktijk samenhang creëren binnen je bedrijf'

Joke Bloksma (voormalig onderzoeker Louis Bolk Instituut en Warmonderhof docent)

De crisis in de landbouw heeft veel te maken met verloren traditionele samenhangen. In de landbouwcursus wordt geschreven over het streven voor een bedrijf als een 'in zichzelf gesloten organisme'. Voor sommigen betekent dat een bedrijf stoffelijk zo gesloten mogelijk moet zijn, een extreem kringloopbedrijf. Ik zie die 'geslotenheid' vooral als een duidelijke omgrenzing (huid) van het bedrijf waarbinnen de energie stroomt, de identiteit versterkt en een wezen zich mee kan verbinden. Als soort klankkast, waarbinnen plaatselijk toegepaste preparaten of aandacht op het geheel kunnen doorwerken. Dus als voorwaarde voor de werking van de typische BD-maatregelen.

Discussie: Wat is er nodig om binnen het bedrijf meer samenhang te creëren?

Workshop 3. Biodiversiteit, landschap en klimaat

'Agroforestry en voedselbossen, nieuwe bedrijfssystemen in ontwikkelingen'

Sanne van Leeuwen (WUR) en Joost van Strien (Zonnegoed)

Kan strokenteelt met bomen en struiken een bijdrage leveren aan de klimaatproblematiek? En is een voedselbos misschien wel de meest natuurinclusieve manier van voedselproductie? Of de meest eetbare vorm van natuur? Het is maar hoe je het bekijkt.

Op het bedrijf Zonnegoed is een vijf en een halve hectare groot bos aangelegd vol met eetbare bomen, struiken en vaste planten. En vol met leven: vogels, insecten, egels en konijnen. En mensen om te oogsten. Alleen te oogsten, want een slim aangelegd voedselbos houdt zichzelf vele tientallen jaren in stand. Wieden, bemesten, beregenen, grond bewerken, al die zaken waar een akkerbouwer

het hele seizoen druk mee is, zijn in een voedselbos niet nodig. Na de aanleg is alleen geduld nodig. Na vijf tot zeven jaar fruit, noten, paddenstoelen en andere lekkernijen uit het bos plukken en rapen. Verkenning: Welke bedrijfsaanpassingen zijn nodig om de biodiversiteit te versterken en tijdig in te spelen op klimaatverandering?

Workshop 4. Voedingskwaliteit

'Voedsel barstensvol leven'

Petra Essink (Vitale voedingsdeskundige)

"Voor mij is gezonde voeding: voeding die een gezonde ontwikkeling heeft doorgemaakt. Oftewel: voedingsplanten en dieren die dwars door alle mogelijke weersomstandigheden hebben kunnen wortelen in (of rondlopen op) échte grond, boordevol wormen en micro-organismen. Ze stonden in de verschillende seizoenen onder de échte zon, die door het groei- en weideseizoen heen geen dag precies hetzelfde licht uitstraalde. Dit soort met liefde en aandacht verzorgde planten en dieren kunnen leven naar hun aard, waardoor ze hun eigenheid optimaal ontwikkelen. Daardoor zijn ze veerkrachtiger, wat zich onder andere laat zien in een langere houdbaarheid. Op hun beurt kunnen deze voedingsplanten en -dieren ons helpen om ons weerstandsvermogen -en daarmee onze eigenheid- verder te ontwikkelen."

Hoe kan de voedingskwaliteit beter onder de aandacht gebracht worden bij producent en consument?

Workshop 5. Integriteit dier

'Wat dieren ons spiegelen en hun veranderende rol op het bedrijf'

Wim van Oort (DierenPerspectief en begeleider CT-groepen)

Dieren zijn bezielde geestelijke wezens met een intrinsieke waarde. Ze zijn van grote betekenis voor de ontwikkelingen van ons mensen. Alle wezenskenmerken van dieren zijn in ieder mens op onbewust niveau vertegenwoordigd en wij hebben dieren nodig om te komen tot een substantiële kennis van het eigen zelf. Doordat wij de landbouwhuisdieren gedomesticeerd hebben zijn we ook verantwoordelijk voor hen. Voor een deel is dat bij wet geregeld. De nieuwste aanpassing van de Wet dieren geeft aan dat dieren recht hebben op het vertonen van natuurlijk gedrag en dat de wijze van huisvesting ze daarin niet mag belemmeren.

Wat zijn de (on-)mogelijkheden van de Wet dieren in de dagelijkse praktijk en hoe om te gaan met dilemma's?

Zijn er door de toenemende belangstelling voor zuivel- en vleesvervangers minder dieren nodig of zijn ze nodig in andere rollen, zoals therapeut, coach, educatie- of recreatiemedewerker en natuurbeheerder? Worden BD-veehouderijen de toonzetters van een nieuwe mens-dier relatie?

Wat vraagt dat van de veehouder en welke verantwoordelijkheid heeft de consument?

Workshop 6. Levende bodem

'Wat maakt een bodem levend'

Isabel Duiniveld (Bedrijfsleider Herenboeren en expert levende bodem)

Naast de fysische en chemische samenhang van de bodem is het belangrijk om ook naar andere factoren te kijken. Aan het gewas kun je veel aflezen hoe het gesteld is met de bodemvruchtbaarheid, maar je kunt ook in contact gaan met het leven in de bodem. Hoe doe je dat? Waar let je op? Hoe begin je? En wat zijn de grote uitdagingen nu langere perioden van droogte afgewisseld met extreme regenval steeds vaker voorkomen? Isabel neemt je mee op reis in de praktische aanpak om de bodem te leren kennen en vruchtbaar te houden. Aandachtspunten: Welke aandacht vraagt een levende

bodem en welke maatregelen zijn nodig om in te spelen op klimaatverandering? Bieden permacultuur, verhoogde bedden, niet kerende grondbewerking en mulch oplossingen?

13.00 uur **Lunch**

13.45 uur **2^e ronde workshops**

Workshop 7. Sociale verbindingen

'Directe band met de consument als economische en sociale basis van het bedrijf'

Jelmer Zandbergen (Boerderij Veld & Beek)

Boerderij Veld en Beek, uit Renkum, is een uniek gemengd bedrijf met Oudhollandse Blaarkopkoeien, eigen zuivelverwerking, tuinbouw, akkerbouw en fruitteelt. Alle producten gaan rechtstreeks naar een vaste consumentengroep van bijna 3500 gezinnen in de omgeving. In de plaatsen rondom de boerderij bevinden zich 5 eigen winkels waar consumenten 24/7 zelf boodschappen kunnen doen. In totaal beheert Veld en Beek 400 hectare, inclusief natuurgebieden waar de zelf gefokte mannelijke dieren als ossen jaarrond grazen. Veld en Beek werkt met een enthousiast team van 50 vrijwilligers en stagiaires en 8 ondernemers. Een biologisch-dynamische boerderij van deze omvang en diversiteit is uniek en kent zijn eigen uitdagingen en ontwikkelingen. Discussie: Vragen de veranderende omstandigheden nieuwe sociale samenlevingsvormen en netwerken? Hoe de band en betrokkenheid van de consument bij het agrarische bedrijf te versterken?

Workshop 8. Persoonlijke ontwikkeling

'Leiderschap in verbinding'

Caro van Roon (Van Roon Training Begeleiding Bemiddeling & begeleider Collegiale Toetsing)

Een Biodynamisch bedrijf leiden vraagt om sterk leiderschap, over jezelf en in verbinding met de anderen op het bedrijf. Een niet hiërarchisch leiderschap, gericht op gemeenschapsvorming, in overeenstemming met je visie. Zodat je met aandacht en een heldere blik overwogen keuzes kunt maken. In deze roerige tijden een Biodynamisch bedrijf ontwikkelen, is echter een hele uitdaging. Veel boeren ervaren druk en onzekerheid op verschillende gebieden, zoals een toename van regels, onzekerheid over vergunningen, regelgeving, pacht, financieel bestaansrecht. Er is vaak structureel te veel werk voor te weinig mensen, waardoor uitputting op de loer ligt. Tegelijkertijd is er behoefte aan rust of vertraging in gemeenschap en bedrijfsvoering. Hoe is het met jouw balans gesteld? Waarmee en met wie ben jij in verbinding? Waar zit jouw groeirichting? Wat zijn de voorwaarden voor een goede balans?

Workshop 9. Levenskrachten en preparaten

'Zijn er alternatieven voor de traditionele preparaten van de landbouwcursus?'

Teun Luijten (De Beersche Hoeve)

De waarde van de traditionele preparaten staat nog wel eens ter discussie, evenals hun bereidingswijze. Waarom preparaten verplicht stellen als we niet zien hoe ze werken? En is het gebruik van koehoorns nog wel van deze tijd? Onderzoek heeft aangetoond dat ze een werking hebben afhankelijk van de omstandigheden. Wanneer en hoe hebben ze een positieve werking? Er zijn ook vegetarische en vegan preparaten ontwikkeld, hoe werken die dan? En zijn er anno 2024 ook andere levenskracht versterkende methoden? Heeft werken vanuit hartsbewustzijn niet eenzelfde effect?

Verkenning: Vraagt de verplichting preparaten te gebruiken een grotere flexibiliteit en wat zijn aanvullende alternatieven?

Drie workshops van het ochtendprogramma worden in herhaling aangeboden.

15.15 Terug naar de zaal

15.30 Focus op de toekomst: Uitdagingen voor een toekomstbestendige BD-landbouw in een turbulente wereld met tegenkrachten.

Interview en interactieve vragenronde met Marieke de Vrij (De Vrije Mare)

- Wat is er nodig om de BD-impuls voor biodynamische landbouw en voeding te verbreden en te versterken?
- Hoe om te gaan met weerstand en tegenkrachten in het transitieproces?
- Bieden technologische ontwikkelingen nieuwe kansen of zijn ze eerder een bedreiging?

16.30 uur Afsluiting

16.40 – 17.00 uur Informeel samenzijn